

פרשת וארא

קידוש השם - קל וחומר מהצפרדעים

פתיחה

- ◇ מדוע נענשו המצרים במכת צפרדע?
- ◇ מדוע נכנסו הצפרדעים לתנורים?
- ◇ באיזה זכות ניצלו הצפרדעים ולא נשרפו בתנור?
- ◇ אלו צפרדעים לא מתו בסוף מכת צפרדע ומדוע?
- ◇ מה למדו חנניה מישאל ועזריה מהצפרדעים?
- ◇ האם ישנה ברכה על קידוש השם?
- ◇ מתי אין לברך על קידוש השם?

הצפרדעים בתנורים

מכת צפרדע, מלבד היותה עונש למצרים, משמשת מופת של מסירות נפש לדורות, ומהווה מקור לימודי למצוות קידוש השם.

הגמרא במסכת פסחים¹ מספרת כי חנניה, מישאל ועזריה שאבו את הכוח למסור את נפשם לכבשן האש בימי נבוכדנצר, מתוך התבוננות בצפרדעי מצרים. בתקופת גלות בבל, כאשר המלך נבוכדנצר הקים פסל זהב ענק וגזר שכל מי שלא ישתחוה לו יושלך לכבשן האש. חנניה, מישאל ועזריה, שהיו פקידים יהודים בחצר המלך, בחרו למסור את נפשם ולא לעבור על איסור עבודה זרה, ובתוך התלבטותם האם הדין מחייבם להימסר למיתה, שאבו השראה מגבורת הצפרדעים. הם נשאו קל וחומר בעצמם:

"מה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם... כתיב בהו: 'וְכָאוּ וְעָלוּ בְּבֵיתִי... וּבְתַנּוּרֵי וּבְמִשְׁאָרֹתַי' - אימתי משארות (בצק) מצויות אצל תנור? הוי אומר, בשעה שהתנור חם. אנו, שמצווין על קדושת השם, על אחת כמה וכמה".

בעלי התוספות בפירוש הדר זקנים² מדגישים כי מסירות הנפש של הצפרדעים לא קופחה, אלא זכתה לגמול אלקי בדרך נס. התורה מציינת בסיום המכה: "וַיָּמָתוּ הַצִּפְרָדִּים מִן הַבָּתִּים מִן הַחֲצֹרֹת וּמִן הַשָּׂדֶת"³. מכאן דייוק חז"ל, שדווקא הצפרדעים שנכנסו לתנורים הלוהטים - לא מתו. הקב"ה עשה להם נס כגמול על כך שנכנסו לאש כדי לקיים את רצון בוראם.

האם לצפרדע יש "דעת"?

האלישיך הקדוש⁴ מתייחס לשאלה, כיצד החלטה כה נעלה מיוחסת לצפרדעים חסרי התבונה. וכה דבריו:

¹ פסחים נג ע"ב.

² הדר זקנים שמות ז, כח.

³ שמות ח, ט.

⁴ אלישיך שמות ז, כח.

"כי הוא יתברך אינו מקפח שכר כל בריה, הן הפילו עצמם בתנור אש לעשות רצון קונם, גם ה' עשה את שלו והוציאם מן האור, וזהו ובתנור ובמשארותיך. ולבלתי יפלא בעינינו השכלתם זאת לעשות רצון קונם, על כי הטיבו אשר דברו רבותינו ז"ל (ילקוט שם, פסיקתא זוטא שמות ז, כט), באומרם 'צפרדע' - ציפור שיש בו דעה".

שמה של הצפרדע מרמז על מהותה: צפור-דעה - הקב"ה נפח בהן דעה זמנית ומופלאה, כדי שיבינו את גודל השעה וישליכו עצמן לאש.

על כך יש להוסיף, כי המטרה העיקרית בנתינת הדעה לצפרדע לא היתה עבור הצפרדע עצמה, אלא עבור חנניה, מישאל ועזריה, וכל הדורות הבאים. כדי שעם ישראל לדורותיו יוכל ללמוד מהצפרדעים, הן היו חייבות לקדש שם שמים מתוך סוג של "בחירה" או "הבנה". אם הצפרדע היתה עושה זאת כתגובה אינסטינקטיבית, אי אפשר היה ללמוד ממנה דבר. העובדה שהצפרדע "החליטה", מכוח הדעה שניתנה בה, להיכנס אל התנור הבורע, יצרה מופת לדורות שמחייב את האדם, בעל הדעה הקבועה.

המהרש"א⁵ מעיר, שעל ידי הצפרדעים היה קידוש השם גדול יותר מבשאר מינים, לפי שטבען הוא במים והן מתרחקות ביותר מהאש, ואף על פי כן קיימו את ציווי ה' ונכנסו לתוך התנורים החמים.

קל וחומר מהצפרדעים

הגמרא בפסחים, כאמור, לומדת את מצוות קידוש השם מהצפרדעים במצרים שמסרו את נפשן בתוך התנורים הלוהטים. ההיקש מהצפרדעים מעורר אותנו לשאול שתי שאלות:

א. על הצפרדעים כלל לא היה ציווי למסור את נפשן, שהרי אינן מחויבות במצוות. אם כן, כיצד ניתן ללמוד מהן "קל וחומר"?

ב. התורה מצווה על האדם למסור את נפשו אם הגוי בא להורגו, אך היא אוסרת עליו לחבל בעצמו או להתאבד. הצפרדעים, לעומת זאת, "קפצו" לתנור מיוזמתן. השוואת הגמרא רומזת לכך שחנניה וחבריו למדו מהן שמותר לפעול באופן אקטיבי, דבר המנוגד לכאורה לכללי ההלכה הרגילים.

ברש"י שם מבואר, מה היתה השאלה ההלכתית שעמדה בפני חנניה, מישאל ועזריה, בבואם ללמוד מהצפרדעים:

"מה ראו - שלא דרשו 'וחי בהן' (ויקרא יח, ה) - ולא שימות בהן".

בדרך כלל מותר לעבור על איסור מן התורה כדי להינצל ממוות, שנאמר: "וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֵּי וְאֶת מִשְׁפָּטֵי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֱתָם הָאֱלֹהִים וְחִי בָהֶם אֲנִי ה'"⁶, ודרשו חכמים: "'וחי בהם' – ולא שימות בהם"⁷. לאור זאת, תמה תודוס בגמרא, מדוע לא דרשו חנניה, מישאל ועזריה דרשה זו, והעדיפו למסור את נפשם.

⁵ מהרש"א חידושי אגדות פסחים נג ע"ב.

⁶ ויקרא יח, ה.

⁷ סנהדרין עד ע"א.

הסבר זה מעורר קושי: הדרשה "וחי בהם ולא שימות בהם" משמשת בדרך כלל כהיתר לעבור על מצוה כדי להציל חיים (כגון חילול שבת במקרה של פיקוח נפש), ואינה נראית קשורה למצוות קידוש השם, שבה לעיתים החובה היא דווקא למות⁸.

תוספות שם מקשים על רש"י מכיוון אחר, וזו לשונם:

"מה ראו חנניה מישאל ועזריה – פירש רש"י: מה ראו שלא דרשו 'וחי בהם ולא שימות בהם'. וקשה, דהא בפרהסיא הוה, ומסקינן בסנהדרין (עד ע"א) דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו אפילו אמתנה קלה".

אם האירוע היה בפרהסיה, בפני עשרה מישראל, הרי שהיו חייבים למסור את נפשם בכל מקרה, גם בלי דרשת "וחי בהם"?

כדי ליישב זאת, מובאים תוספות שני תירוצים מרכזיים:

"ומפרש רבנו תם: דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו עבודה זרה הוה, אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו; ולכך קאמר 'מה ראו'".

וכן משמע מדכתיב: 'לאלהך לית אנחנא פלחין, ולצלם דהבא לא נסגד' (דניאל ג, יח) - משמע דאלהא דידיה וצלמא תרי מילי נינהו [שני דברים נפרדים הם].

ואתי נמי שפיר [ועולה יפה גם כן] הא דאמרין בפרק 'אלו נערות' (כתובות לג ע"ב): אלמלי נגדו [אילו היו מלקים] לחנניה, מישאל ועזריה - פלחו לצלמא [היו עובדים לצלם]; ואי עבודה זרה הוה - חס ושלום שהיו משתחוים לו! ומיהו, לשון 'פלחו' לא אתי שפיר.

ור"י מפרש: 'מה ראו' - שלא ברחו; שהרי קודם המעשה היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל, כדאמר בפרק 'חלק' (סנהדרין צג ע"א): שלושה היו באותה עצה [דניאל, חנניה וחבריו]".

לפי **רבנו תם**, הפסל שהעמיד נבוכדנצר לא היה עבודה זרה ממש, אלא "אנדרטא" - פסל שנועד לחלוק כבוד למלך. לכן לא חלה עליהם חובה גמורה למות.

לפי **ר"י**, חנניה, מישאל ועזריה היו יכולים לברוח לפני המעשה (כפי שעשה דניאל), אך הם בחרו להישאר ולהתייצב.

הר"ן⁹ מרחיב את הסברו של ר"י, ומביא מדרש המלמד על ההתלבטות בזמן אמת:

"ואחרים פירשו, דהכא הכי קאמר - מה ראו שלא ברחו כמו שעשה דניאל, שקיים בעצמו: 'חבי כמעט רגע עד יעבר זעם' (ישעיהו כו, כ)? וכך הוא במדרש: שהלכו ופזרו עצמן בין האוכלוסין, והוו אמרין [והיו אומרים]: 'והן ידיע להו לך מלכא, די לאלהך לית אנחנא פלחין, ולצלם דהבא די הקימף לא נסגד' (דניאל ג, יח). ואמרו לו ליחזקאל - שהיה אומר להם שהיה מקובל מישעיה: 'חבי כמעט רגע עד יעבר זעם'".

⁸ ראה תוספות רא"ש ד"ה מה. ובמהרש"א מבואר, שתודוס סבר כרבי ישמעאל, החולק וסובר שגם בעבודה זרה נאמר "וחי בהם" ולא שימות בהם, ויעבור ואל יהרג. או שלא היו שם עשרה מישראל, ולכן לא נחשב לפרהסיא.

⁹ חידושי הר"ן פסחים נג ע"ב.

לפי המדרש, חנניה, מישאל ועזריה פנו לנביא יחזקאל, שהורה להם להסתתר ולהמתין עד יעבור זעם. למרות זאת, הם בחרו להתייצב בפרהסיה ולהכריז: "לאלהך לית אנחנו פלחין". נמצא שההחלטה למסור את הנפש לא נבעה אצלם מחוסר ברירה, אלא מבחירה מודעת לקדש שם שמים ברבים.

המהרש"א¹⁰ דוחה את תירוץ הבריחה של ר"י, שכן לדניאל ניתנה רשות מהמלך לברוח, ואילו להם לא ניתנה. הוא מציע שחנניה וחבריו סברו כדעת רבי ישמעאל, שלפיה גם על עבודה זרה בצנעה נאמר "וחי בהם", ובקעת דורא נחשבה ל"צנעה" כיוון שלא היו שם עשרה מישראל. לכן, מסירות נפשם היתה לפנים משורת הדין, וזאת למדו מהצפרדעים.

מסירות נפש אקטיבית מול פסיבית

הרמב"ם¹¹ פוסק באופן עקרוני:

"כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג, ונהרג ולא עבר - הרי זה מתחייב בנפשו".

אם כן, מדוע חנניה וחבריו הורשו להחמיר על עצמם?

רבי אברהם יצחקי¹², מגדולי רבני תוניסיה, מסביר בספרו **משמרות כהונה**¹³, שהחידוש שלמדו מהצפרדעים הוא האקטיביות:

"אמאי מסרו עצמן לכבשן האש וחבלו בעצמן? לא היה להם אלא למאן מלעבוד עבודה זרה והגויים ימיתו אותם... ומשני: משום קדושת ה' מסרו עצמן אפילו שאין מחויבים מן הדין מקל וחומר".

לפי זה, חנניה, מישאל ועזריה למדו מהצפרדעים שמותר לאדם "לקפוץ לאש" בעצמו למען קידוש השם, ולא רק להמתין שיהרגו אותו. בניגוד לבני אדם, לצפרדעים אין ציווי של "וְחַי בָּהֶם", ולכן לא חלה עליהן מגבלה הלכתית לקפוץ לתנור ולמסור את נפשן. בנוגע לבני אדם, קיימת מחלוקת יסודית במקרה שבו אין חובה גמורה למות: לשיטת התוספות, מותר לאדם להחמיר על עצמו ולמסור את נפשו גם כשאין חייב מן הדין; אולם לשיטת הרמב"ם, מי שנהרג במקום שבו ההלכה מורה "יעבור ואל יהרג" – הרי זה מתחייב בנפשו.

למרות זאת, במקרה של חנניה, מישאל ועזריה, היה מותר להם למסור את נפשם לכל הדעות, כיוון שהמעשה נעשה בפרהסיה. החידוש שלמדו מהצפרדעים לא היה עצם הנכונות למות, אלא האקטיביות: הם הבינו שניתן להיכנס לכבשן האש מיוזמתם כדי לקדש שם שמים, ואין חובה להמתין פסיבית עד שהגויים ישליכו אותם לשם.

¹⁰ מהרש"א חידושי אגדות פסחים נג ע"ב.

¹¹ רמב"ם הלכות יסודי התורה ה, ד.

¹² **רבי אברהם ב"ר יצחק הכהן יצחקי (המשמרות כהונה) (תוניסיה), התק"נ בערך-התר"כ** - מגדולי רבני ודייני תוניסיה. היה תלמידו המובהק של רבי ישועה בסיס, גדול רבני תוניסיה באותה עת. נודע בגאונותו העצומה ובבקיאותו בכל חלקי הש"ס והפוסקים, וכיהן כדיין בבית הדין הגדול בתוניס. פסקיו וחידושיו מובאים רבות בספרי חכמי תוניסיה וג'רבה. ספרו "משמרות כהונה" כולל חידושים וביאורים על כל הש"ס בשלושה חלקים. כתב עוד ספרים רבים, בהם ספר שולחנו של אברהם על השולחן ערוך.

¹³ משמרות כהונה פסחים נג ע"ב.

העץ יוסף¹⁴ מרחיב את היריעה מעבר לשאלה המעשית - האם מותר לאדם לקפוץ לאש מיוזמתו כדי לקדש את השם - ועוסק בבירור המניע למעשה: מדוע היתה מסירות נפש אקטיבית זו רצויה ונדרשת דווקא בבקעת דורא, על אף שהעבירה מצד עצמה לא חייבה זאת? וזו לשונו:

"מה ראו חנניה, מישאל ועזריה וכו'. דהדמות שעשה נבוכדנצר 'אנדרטא' הוה שעשה לכבודו, וכיון שאינה עבודת כוכבים, לא היו מחויבים למסור עצמם.

ומשני [ומתרחץ]: כיון שראו שהיה מתכוין להראות כבוד עצמו ולמעט בכבוד שמים, מסרו עצמן לכבשן האש מקל וחומר דצפרדעים: שאם אלו [הצפרדעים], שאין דרך להתקדש השם על ידן ואין להם חיוב בזה - רצה המקום שיכנסו וישרפו כדי שיתקדש שמו; האנשים, שמצווין בכמה מקומות על קידוש שמו ודרך להתקדש על ידם - על אחת כמה וכמה שירצה ה' פעלם שישרפו על קידוש השם, אף על פי שאין מחויבים מצד העבירה בעצמה".

כלומר, נבוכדנצר לא סתם רצה שישתחוו, אלא ביקש "להראות כבוד עצמו ולמעט בכבוד שמים". וכאשר המאבק הופך לעימות חזיתי על הפגנת נוכחות ה' בעולם, חלים חוקים אחרים של מסירות נפש.

השפת אמת¹⁵ מקשה, כיצד ניתן לומר שהצפרדעים "לא נצטוו", הרי נאמר להן במפורש "ובאו... ובתנור", ומתרחץ, שחנניה וחבריו למדו מהצפרדעים עניין אחר - את הציפייה לנס, וזו לשונו:

"מה ראו... היינו על מה סמכו שיעשה להם נס, וזה למדו מהצפרדעים... אנו שנצטווין ועושין לקיים מצוותו יתברך, על אחת כמה וכמה שיעשה לנו נס".

ה"שפת אמת" מחדש, שחנניה, מישאל ועזריה לא למדו מהצפרדעים את עצם החובה למות, אלא את ההיתר לסמוך על כך שיקרה נס. אם לצפרדעים, שעשו שליחותן בטבע ללא ציווי של קידוש השם, עשה ה' נס והציל מהאש - על אחת כמה וכמה לבני אדם שמקדשים את שמו בפרהסיה, שיש מקום לצפות שה' ישנה עבורם את הטבע ויצילם.

האור שמח מיישב את קושיית ה"שפת אמת" באופן אחר, על פי יסודו של הרמב"ם¹⁶, וכה דבריו:

"לכן, אם תרצה לבלי לנטות הדרך שמאל או ימין - שמע נא בקול משה עבד השם בן מימון: הוא נתן לך לפי קוצר דעתך להבין, ותנוח ותעמוד לקץ הימין.

רק אשר מצאנו שדבר השם לנביאים, כמו שאמר לאברהם: 'וְעֲבָדוּם וְעָנוּ אֹתָם אֲרָבַע מֵאוֹת שָׁנָה' (בראשית טו, יג), וידיעת הנמצאים הוא דעה נוספת ומגבלת - ואם כן שוב המה היו מוכרחים? על זה תירץ רבינו דברי נועם, דוגמא הך דאמרן ביבמות: 'אי מחזקיה, אי מאינש אחרינא' (או מחזקיה, או מאדם אחר).

וכן מוכרח לפרש בפסחים (נג ע"ב) גבי 'ומה צפרדעים שלא נצטוו על קדוש השם', כתיב: 'וְעָלוּ בָּךְ... וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ' (שמות ז, כח) - שתמוה: הלא נצטוו?! וצריך לומר: דכמו סברת רבינו (הלכות תשובה ו, ה), שהיה יכול להתקיים בצפרדע אחר".

¹⁴ עץ יוסף על העין יעקב פסחים נג ע"ב.

¹⁵ שפת אמת פסחים נג ע"ב.

¹⁶ רמב"ם הלכות תשובה ו, ה.

ה"אור שמח" מיישב את הקושיה שהטרידה גם את ה"שפת אמת", בעזרת יסוד מפורסם של הרמב"ם בענין ה'בחירה'. הרמב"ם שואל: אם הקב"ה אמר לאברהם כבר בברית בין הבתרים שעם ישראל ישועבד במצרים, מדוע המצרים נענשו? הרי הם רק קיימו את גזרת הבורא!

על שאלה זו משיב הרמב"ם: הגזירה היתה כללית, היא לא נקבה בשמו של אף מצרי ספציפי. כל מצרי ומצרי יכול היה לבחור שלא להיות זה שמשעבד את ישראל. לכן, מי שבחר להרע - נענש על בחירתו.

כך נוכל לומר גם במכת צפרדע. ה' גזר שהצפרדעים ייכנסו לתנורים, אך הגזרה היתה כללית על "עדר" הצפרדעים. נמצא שאותה צפרדע ספציפית שקפצה לתנור, עשתה זאת מתוך "בחירה", שהרי יכלה להשאיר את המשימה לצפרדע אחרת. לכן היא נחשבת כמי שלא נצטווה באופן אישי, ומסירות נפשה נחשבת למעשה של קידוש השם שניתן ללמוד ממנו "קל וחומר".

האם ישנה ברכה על קידוש השם

בספר **שני לוחות הברית**¹⁷, דן השל"ה הקדוש בשאלה, האם יש לברך על מצוות קידוש השם. לשיטתו, מצוה זו אינה שונה משאר מצוות עשה, ולכן יש לברך עליה בשם ומלכות:

"ונראה בעיני, מי שבא לידו קידוש השם ומקיים מצוות עשה ד'וְקִדְשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (ויקרא כב, לב), שמפורסם לעשרה בני ישראל - אז קודם שיהרגוהו יברך בשמחה: 'ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש שמו ברבים', כדן הרבה מצוות עשה שמברכין על קיומן... העושה מצוה צריך לברך לפניו".

בהמשך דבריו, מתמודד השל"ה הקדוש, עם הקושי שישנן מצוות עשה רבות, כמו צדקה או משפט, שאין מברכים עליהן. הוא מסביר, כי הצד השווה במצוות אלו הוא, שהן תלויות בדעת אחרים - ייתכן שהעני לא ירצה לקבל את הצדקה או שבעלי הדין ימחלו זה לזה, ונמצאת הברכה לבטלה. לעומת זאת, מצוות קידוש השם אינה תלויה בתוצאה הסופית של המעשה:

"ואין לומר כי אין לברך... כי אולי יחזור המעליל ויפטרנו... זה אינו שייך למצוות קידוש השם. דאטו [וכי] אם יעשה לו הקדוש ברוך הוא נס וינצל, כמו שניצולו דניאל וחבריו, אטו לא קיים מצוות 'וְקִדְשְׁתִּי' כי תיכף כשמסר גופו להריגה - קידש השם בתוך בני ישראל".

בהמשך דבריו, בוחן השל"ה סברה לפיה מברכים רק על מצוה שהאדם מחויב "לרדוף" אחריה, כמו מצוות תפילין או מצוות סוכה. אך במצוות קידוש השם, כיוון שאדם אינו מחויב "לרדוף" אחרי המצוה, אלא אדרבא, הוא מצווה לברוח או לפדות את עצמו משוביו כדי שלא ייהרג, לכאורה אין חיוב ברכה:

"נמצא לפי זה שלא לברך אקידוש השם, כי אינו מחויב להביא עצמו לידי זה, ואדרבה - אם יכול לברוח יברח, או אם יוכל לפדות עצמו בכל אשר לו... לא יהרג".

השל"ה הקדוש מביא שתי הוכחות לכך שהסברה הזו, שמברכים רק על מצוה ש"רודפים" אחריה, אינה נכונה:

¹⁷ של"ה שער האותיות אות א.

א. **הוכחה מצדקה:** יש מצוה גדולה "להדר" אחרי צדקה - לחפש עניים ולא רק לחכות שידפקו בדלת - ואף על פי כן אין מברכים על מצוות צדקה. אם הכלל היה ש"מברכים על כל מה שמהדרים אחריו", היינו צריכים לברך גם על מצוות צדקה. מכאן שזו לא הסיבה שקובעת אם מברכים או לא.

ב. **הוכחה מרבי עקיבא:** רבי עקיבא אמר: "כל ימי הייתי מצטער... מתי יבוא לידי ואקיימנו". כלומר, למרות שרבי עקיבא לא הלך והסגיר את עצמו מרצונו, הוא השתוקק לרגע שבו יוכל להוכיח את אהבתו לה' במסירות נפש.

ראיה נוספת לצורך בברכה על מצוות קידוש השם, מביא השל"ה הקדוש מנוסח התפילה המקובל בכל יום: "בְּרוּךְ אַתָּה ה'... הַמְקַדֵּשׁ אֶת שְׁמֶךָ בְּרַבִּים". ברכה זו נתקנה במקור בתקופת גזירות השמד, כאשר נאסר על היהודים לקרוא קריאת שמע, ואף על פי שהגזירה התבטלה לימים - נותרה הברכה על מכונה בשל חביבותה. השל"ה הקדוש טוען, כי גם לשיטת הפוסקים הסוברים שאין לחתום בברכה זו בשם ומלכות בתפילה שבשגרה, הרי שבשעה שאדם מקדש את השם בפועל - ודאי שעליו לברך בשם ומלכות. הוא מוסיף ומנמק כי אם בכל המצוות אנו מברכים "אשר קדשנו במצוותיו", הרי שבשעת מסירות נפש, שבה האדם מקדש את שם ה' בעצמו, זוהי הקדושה העליונה והחשובה ביותר.

לסיכום דבריו, הוא מציין כי כך פסק גם רבי מנחם ריקאנטי. עם זאת, בשני מקרים, הגם שהמעשה נחשב לקדוש, אין לברך עליו את הברכה המיוחדת:

"חדא, דמצוות עשה ד'נְקִדְשִׁי' אינו אלא כשהגוי רוצה להעבירו על דת... ועוד, איך יברך? אולי חס ושלום לא יעמוד בנסיון... אבל מכל מקום שכר האיש הזה רב ועצום, וקדוש יאמר לו, ובהיכלו כבוד אומר כולו".

שני המקרים שבהם אין לברך על מצוות קידוש השם הם:

א. קידוש השם בצנעה: מצוות "נְקִדְשִׁי" נתקנה רק על קידוש השם בפרהסיא, בפני עשרה.

ב. כאשר הגוי מענה את היהודי כדי להוציא ממנו מידע או הודאה, ולא כדי להעבירו על דת, אין לברך:

השל"ה הקדוש חותם את דבריו בציטוט מהזוהר, לפיו אדם המקבל על עצמו בלב שלם למסור נפשו בעת קריאת שמע, נחשב לו הדבר כאילו עלה על המזבח כעקידת יצחק:

"כתב בזהר: המוסר עצמו למיתה בעבור קדושת השם, ועושה במחשבתו הסכמה חזקה בעת קבלת עול מלכות שמים... אז הוא כאילו היה הדבר בפועל, ונחשב כעקידת יצחק. ובתנאי כשיהיה צדיק בכל דרכיו, כי בקרבן - מום בו לא ירצה".

בשל חשיבות הענין, מציין השל"ה הקדוש, כי תיקן תפילה מיוחדת שיתפלל האדם בכל יום שהקב"ה יעזרהו לעמוד בניסיון ולקדש את שמו:

"ואני תיקנתי תפילה נאה על זה, שיתפלל האדם שיעזרהו הקדוש ברוך לקדושת שמו, והיא מסודרת בין שאר התפילות".

בקצרה

הגמרא במסכת **פסחים** מלמדת כי חנניה, מישאל ועזריה שאבו את הכוח למסור נפשם בכבשן האש מהתבוננות בצפרדעים. הם דנו קל וחומר בעצמם: אם צפרדעים, שאינן מצוות על כך, קפצו לתנורים בוערים כדי לקיים את רצון הבורא - אנו שמצויים על כך, על אחת כמה וכמה.

בהדר זקנים מבואר, כי הצפרדעים שמסרו נפשן ונכנסו לתנורים קיבלו גמול על מעשיהן, והן בלבד נותרו בחיים בסיום המכה.

האלישיך הקדוש מסביר, שהקב"ה נתן בצפרדעים דעת באופן זמני, כדי שמעשיהן יהווה מופת לדורות.

הדין ההלכתי: מה למדו חנניה וחבריו מהצפרדעים?

המפרשים דנים בשאלה, מה בדיוק היה החידוש שלמדו מהצפרדעים, הרי ההלכה ממילא מחייבת מסירות נפש בפרהסיא:

שיטת **התוספות**: לפי רבנו תם, נבוכדנצר הקים אנדרטא לכבודו ולא עבודה זרה ממש, ולכן לא היתה חובה גמורה למות. ולפי ר"י, חנניה, מישאל ועזריה יכלו לברוח, כפי שעשה דניאל, אך בחרו להתייצב כדי לקדש שם שמים.

בספר **משמרות כהונה** מבואר, כי החידוש שלמדו חנניה, מישאל ועזריה מהצפרדעים הוא, שמותר "לקפוץ לאש" מיוזמתך ולא רק להמתין שיהרגו אותך.

בעץ יוסף על העין יעקב מבואר, כי המקרה של חנניה מישאל ועזריה היה ייחודי, משום ששם, המלך ניסה למעט בכבוד שמים ולהאדיר את עצמו, ובכגון זה, חלים חוקים אחרים של מסירות נפש; רצון הבורא הוא שהאדם יחמיר על עצמו ויקדש את השם, גם אם מצד הדין אין חובה גמורה למות.

לפי **השפת אמת**, הלימוד שחנניה מישאל ועזריה למדו מהצפרדעים היא, שאם אדם מוסר נפשו בביטחון גמור, הוא רשאי לצפות לנס כפי שאירע לצפרדעים.

האור שמח מיישב את הקושי - אם הצפרדעים נצטוו, היכן כאן הקידוש השם? הוא מסביר כי הגזירה היתה כללית על "עדר" הצפרדעים, ולא על צפרדע ספציפית, נמצא שכל צפרדע שקפצה לתנור עשתה זאת מתוך "בחירה", ולכן המעשה שלה נחשב לקידוש השם.

ברכה על קידוש השם

השל"ה הקדוש פוסק, כי כל המקדש את השם, עליו לברך בשם ומלכות: "ברוך אתה ה'... אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש שמו ברבים".

טעם הדבר הוא, שבניגוד לצדקה, קידוש השם אינו תלוי בדעת אחרים. המצוה מתקיימת ברגע שהאדם מחליט למסור את נפשו, גם אם בסוף נעשה לו נס ולא נהרג.

טעם נוסף: רבי עקיבא העיד על עצמו: "כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה... מתי יבוא לידי ואקיימנו". השל"ה מסביר כי אין הכוונה שרבי עקיבא חיפש לסכן את עצמו, אלא שברגע שהמציאות הביאה אותו לידי ניסיון שאין ממנו מנוסה, הוא קיבל זאת בשמחה כמי שזכה לקיים "הידור" במצוה חשובה זו. מכאן מסיק השל"ה, שגם אם האדם אינו "רוזף" אחרי המצוה ביום-יום, ברגע שהיא מזדמנת לו, היא נחשבת למצוה קבועה ויציבה שיש לברך עליה.

מתי אין לברך? בקידוש השם בצנעה, שכן המצוה היא "ונקדשתי בתוך בני ישראל". וכן, בעיניים שמטרתם הוצאת מידע ולא העברה על דת.

בחימת דבריו כותב השל"ה, כי אדם המקבל עליו עול מלכות שמים ומסכים בליבו למסור נפשו, נחשב לו הדבר כעקידת יצחק.